

IŠ SKIRTIES PERSPEKTYVOS: APIE KŪRYBIŠKUMO IR SOCIALUMO NEBENDRAMATIŠKUMĄ

Virginijus Gustas

Vilniaus universitetas

Filosofijos katedra

Universiteto g. 9/1, Vilnius

El. p. virginijaus@gmail.com

Probleminio lauko horizontas

Šio straipsnio strategija remiasi idėja, kad, norint suvokti ir pradėti svarstyti socialumo ir kūrybiškumo fenomenų arba žmogiško veikimo/atributų tarpusavio persiklojimo ar įtakos zonas, būtina pradėti nuo pastangos artikuluoti skirtumus tarp šių dalykų. Kasdienybės plotmėje vyraujanti nuostata, kad viskas su viskuo susiję, ir iš to išplaukiantis požiūris, kad pirminė nuostata bandant teorinėje plotmėje svarstyti probleminį klausimą yra panašumų arba net tapatumų artikuliacija, konstatuotina kaip netinkama prielaida, nes suponuoja tolesnę selektyvaus tyrimo kryptį, bandant ieškoti dažnai neįtikinamų dalykų suartėjimo aspektų. Tokia skirtumo, svarstymo strategija susiduria su keblia problema, kurią visų pirma nužymi dar prieš gerus keturis dešimtmečius Michelio Foucault ištarti žodžiai: „Intelektualas neturi teisės kalbėti už kitą ir tai didžiausias nusikaltimas, kurį jis gali padaryti.“ Tai viena probleminė paties svarstymo kryptis – bandymas artikuluoti aiškius skirtumus visuomet balansuoja ties teologinio kalbėjimo diskurso riba, nes tokio pobūdžio kalbėjimas artėja prie tezinio arba „pamatinio“, „esminio“ kaip „nekvestionuojamų ir visuotinių bei amžinų tiesų“ atskleidimo riba. Aklai ir beatodairiškai, be jokios kritinės distancijos laikantis šių Foucault žodžių, atsiranda ir antra skirties artikuliacijų sunkumo perspektyva¹ – polinkis naudoti bei kurti kalbos masyvą apie atitinkamus dalykus, kalbant tik sau, suprantant tai, kas kalbama, tik pačiam kalbančiajam. Tam, kad būtų išlaikyta skirtumo supratimo intencija, svarbu išvengti abiejų nužymėtų teorinio samprotavimo galimybių, nes tiek vienu, tiek kitu atveju dalykų skirtumai yra redukuojami. Paprasčiausias būdas, kuriuo verta naudotis skirtumo artikuliacijos pastangai įvykdyti, yra spręsti problemą netiesioginės argumentacijos ir analizės būdu.

¹ Geriausias pavyzdys filosofijos tradicijoje, kuriame aiškiai atsiskleidžia šio sunkumo išsipildymas, yra Edmundo Huserllio fenomenologinis projektas.

Koks tokios, netiesioginės, prieigos prie problemos būdas galėtų būti? Atsakymą į šį klausimą yra pateikęs jau Platonas, kurio daugumoje dialogų svarstant filosofines problemas tekstas sukurtas taip, kad teksto pabaigoje tiesioginio atsakymo nėra pateikiama, bet jei skaitytojas *mastė* kartu su Platonu, netiesioginį atsakymą gavo². Kokie du, svarbiausi, dalykai nuolatos susipina Platono dialoguose problemos svarstymo metu? Aukštas spekuliatyvaus mąstymo, Platono įvardyto dialektikos menu, lygis ir nuolatinis argumentacijos naudojantis pavyzdžiu būdas. Tam, kad būtų suvokta ir inspiruota diskusija konkrečiame probleminiam lauke, svarbiausia atverti/iškleisti/artikuluoti šį lauką/iškelti probleminius momentus. Šio straipsnio kontekste būtina kuo radikaliau atskirti socialumą ir kūrybiškumą. Kiekvieno dalyko unikalumas pasirodo tik tame, kiek ar kuo jis skiriasi nuo kito. Tik atlikus šį radikalų atsiejimą per skirtybių artikuliavimą galima įsteigti/galima atsirasti probleminio lauko aiškioje pradžioje, kuri konstatuotina kaip pasirodančių galimybių svarstyti iš teorinės problemos supratimo pozicijos socialumo ir kūrybiškumo santykį, besisiejantį atitinkamose perspektyvose.

Socialumo sampyna – atstumo išsaugojimo būtinybė

Svarstymo pradžioje keltinas paprastas klausimas: kokioje kultūrinėje tradicijoje apie socialumą kalbama?, o atsakant į jį atsiranda aiški perspektyva suvokimui, kokį minties pavyzdį rinktis, kad jis galėtų šį, socialumo unikalumą, aiškiausiai išskleisti ir artikuluoti. Kalbama Vakarų filosofinės minties tradicijos rėmuose, o taigi geriausias pavyzdys yra Aristotelio koncepcija bei ja sekančių tolesnių, vėliau gyvenusių, teoretikų pastangos mąstyti socialumo probleminius aspektus. Po šios įvadinės pastabos galima dar labiau susiaurinti ir sukonkretinti svarstymo lauką tam, kad galima būtų dar radikaliau išgliaudyti socialumo „branduolį“: kokią socialinio tinklo plotmę galima įvardyti kaip pačią aiškiausią socialinių santykių svarstymui? Kadangi analizuojama kombinuotu spekuliatyvaus ir pavyzdžio svarstymo būdu bei filosofinės problemos perspektyvoje, remiantis Aristotelium, teigtina – politiką; Senovės Graikijos polio politika yra puikus pavyzdys, kuriuo remiantis galima pradėti nužymėti socialumo ribas.

² Puikus pavyzdys yra dialoge „Puota“, kai Platonas bando pateikti skirtumą tarp filosofo ir sofisto, kuris taip ir lieka neįvardytas bei tarsi neužbaigtas visa apimančia teze, bet skirtumo svarstymas „palieka jausmą / supratimą / numanymą“, kad skirtumas buvo artikuluotas.

[vadiniamie straipsnyje į Aristotelio *Politikos* vertimą Carnesas Lordas, aptardamas garsiąją Aristotelio frazę, kad žmogus yra politinis gyvūnas, pažymi, kad ją reikia suprasti platesniame kontekste, o tai yra, kad Aristotelis gina valstybės natūralumo idėją (Lord 1997: 34). Nors Aristotelis nurodo, kad žmogus iš prigimties yra linkęs labiau rūpintis savo asmeniniais reikalais, t. y. kad jo natūralioji prigimtis visų pirma ribota ir individuali, tačiau žmogui lygiai taip pat būdingas poreikis gyventi bendruomenėje, kuris, anot Aristotelio, savo idealią formą išpildo atitinkamos santvarkos valstybėje (Aristotelis 1997: 67; 266–268). Taigi šis Aristotelio išskirtas „poreikis gyventi bendruomenėje“ ir yra unikalūs politinio gyvūno dėmuo, kuris moksliniame diskurse aprėpiamas *socialumo* sąvoka. Lordas, plėtodamas šį Aristotelio teiginį, mano, kad „Žmogus yra pilietinis gyvūnas *par excellence*, nes jis yra mąstantis ir moralus gyvūnas.“ Ką nurodo visi šie trys „socialumo“ bruožai – gyventi bendruomenėje, mąstyti ir moralu? Visų pirma aiškiai suponuojama *kitų*, tokių pačių kaip aš, egzistavimo galimybė, nes nei bendruomenė, nei mąstymas, o tai yra kalbinis mintijimas, nei tuo labiau moralė, yra neišsivaizduojami ir nebūtinai vienišo būvio, be absoliutaus kontakto su kita būtybe, kuriai šie dalykai svarbūs, situacijoje. Aptarinėdamas geriausiai įmanomas valstybės, tai yra gyvenimo bendruomenėje, tai yra socialumo išraiškos, sąlygas Graikijos polyje Aristotelio kalba, kad tokiai situacijai yra svarbios net konkrečios aplinkybės: reikalingas ribotas kiekis laisvųjų piliečių, susirenkančių Agoroje stovint vienas kito akivaizdoje besprendžiant svarbius ir bendrus reikalus; ribota teritorija, kurioje šis bendrabūvio reikalas gali išpildyti kaip toks; paprastai sakant socialumo raiškai, kaip poreikiui gyventi bendruomenėje, išsipildyti gryniausiu pavidalu reikalingos pažįstamų žmonių žinomoje teritorijoje sambūrio aplinkybės (Aristotelis 1997: 290–299). Šis akivaizdumo kriterijus Aristoteliumiui atrodė tiesiog būtinas šalia kitų, nes jis atskleidžia, Aristotelio manymu, būtiną socialumo santykio, kaip žmogui būdingo „poreikio gyventi bendruomenėje“ kriterijų – lygių ir laisvų piliečių santykių santvarką. Lygių ir laisvų, visų pirma, reiškia, kad *autonomiškai*, bet kartu išipareigojusių vienas kitam. Algis Mickūnas išryškina ir kitus iš tokios santvarkos kylančius momentus, turinčius svarbų poveikį tolesnėms politinės sampratos plėtotės variantams: bendru sutarimu įsteigtų įstatymų puoselėjimo; pagarbos kitiems piliečiams, nepaisant socialinės padėties, nuostata; laisvos ir viešos erdvės nuolatinį išlaikymo rūpestį (Mickūnas 2007: 17). Šie išskirti fenomenai leidžia Mickūnui, ginant pavyzdinį politinės visuomenės vaiz-

dinį, kuriame tik ir galėtų rasti išgryninto socialumo formos, apibūdinti kaip turintį tris svarbiausius bruožus: 1) kiekvienas bendruomenės narys yra laisvas; 2) iš laisvės išplaukia visų narių lygybės principas; 3) kiekvienas narys yra ir šioje bendruomenėje egzistuojančių įstatymų bendraautoris (Mickūnas 207: 45–49). Jei laikomasi aiškios Aristotelio duotos krypties, kad „poreikis gyventi bendruomenėje“ yra prigimtinis žmogui dalykas, tuomet netgi jo aptariamų santykių bendruomenėje aspektas „<...> valdyti ir būti valdomam yra ne tik neišvengiama, bet ir naudinga, ir kai kurie dalykai skiriasi tiesiog nuo gimimo – vieni linksta valdyti, kiti – būti valdomi“ (Aristotelis 1997: 70) visų pirma yra suprantamas ir reikalingas ne kaip hierarchijos teigimas ir steigimas, bet kaip neišvengiamų santykių raiška, kuri bendruomenėje leidžia abiem, ir valdomajam, ir valdančiajam, išlikti laisviems, *autonomiškiems*, lygiems, o taigi politiškiems ir socialiems. Šie du atributai, *autonomiškų* ir įsipareigojusių, leidžia suspenduoti daugelį socialumą apibūdinančių bruožų ir atidėti jo kintančių formų ir struktūrinių transformacijų įvardijimą bei suformuoti keletą elementarių dalykų, be kurių apie socialumą neįmanoma būtų kalbėti: a) socialumas gali įvykti/atsirasti/būti įsteigtas mažiausiai dviejų skirtingų individų akivaizdoje/priešpriešoje, o kalbant Aleksandro Piatigorskio žodžiais, tuomet, kai vienas sako kitam, kad atliktų atitinkamus veiksmus trečiojo atžvilgiu; b) kad tam, kas vyksta, galėtume priskirti sąvoką *socialumas*, o ne kokią nors kitą (pavyzdžiui, amžina meilė), būtina dalyvaujančių intencijų/interesų susikirtimo/sandūros situacija ir bent minimalus šių dalyvaujančių savos pozicijos atsisakymas dėl bendros situacijos išlaikymo; c) socialumo būvis aiškiai nurodo į nekintamos *esamybės* turinį, nes socialumo vyksmui svarbiausi tęstinumo ir išlaikymo modusai, kurie neįmanomi be minimalaus nekintamumo.

Tam, kad aiškėtų aptarto socialumo unikalumo sandūros su kūrybiškumu kontekstas, pravartu nurodyti keletą probleminių perspektyvų. Alvydas Jokubaitis aptarinėdamas politikos ir estetikos³ sprendinius nurodo gilesnių studijų atskleistus jų panašumus: abiejose srityse remiamasi sveiku protu, vaizduote, išvalga ir intuícija (Jokubaitis 2005: 78). Koks ryšis tarp kūrybiškumo ir estetikos bent kol kas nėra aiškus, tačiau būtent šio santykio perspektyvoje galima suvokti, kaip Jokubaitis traktuoja politiškumo ir kūrybiškumo plotmių sandūrą. Tolesnėje šios temos plėtotėje pristatydamas I. Berlio požiūrį, jis teigia, kad politikoje

³ Iš skirties apmąstymo perspektyvos estetika yra dar labiau nutolęs dalykas nuo kūrybiškumo nei meninė kūryba, o tuo labiau nekalbama apie kūrybiškumą.

kaip ir mene būtinas vadinamasis „realybės pojūtis“, kuris atsietinas nuo teorinių samprotavimų, taigi kyla poreikis kalbėti abiejose srityse apie neeilines asmenybes, vaizduotės reikšmę, išvalgų poreikį ir suponuojama bendrumo pozicija tarp politiko ir menininko abiejų tipažų prielaidose (Jokubaitis 2005: 82–83). Svarbus momentas čia tas, kad galimas politiko ir menininko sutapatinimas vyksta vadinamajame „pamatiniame sluoksnyje“, nes svarstant neaiškioje, estetikos ir politikos sankirtos, pozicijos perspektyvoje įvyksta supanašinimo slinktis tarp politiko ir menininko, kai lieka visiškai neaiški skirtis tarp estetikos ir meno, o tuo labiau kūrybiškumo. Šio neaiškumo atitinkamas nuskaidrėjimas įvyksta Jokubaičiui aptariant antrą, anot jo, svarbų autorių, kalbėjusį apie meno ir politikos sandūrą – Hannah Arendt. Šio aptarimo metu aiškėja, kaip santykį tarp politiškumo ir meno traktuoja Jokubaitis. Anot jo, Arendt laikėsi kritinės pozicijos Kanto suformuotos meno koncepcijos atžvilgiu ir manė, kad menas nėra vien tik subjektyvios vaizduotės šėlsmas, bet nurodo į bendrus visai žmonių giminei dalykus ir tuomet estetiškas sprendinys atsiranda kaip sukuriantis „<...> politiškai reikšmingą nuotolį tarp aktoriaus ir stebėtojo ir moko nesuinteresuotai žiūrėti į kitų žmonių norus, interesus bei troškimus“ (Jokubaitis 2005: 89). Laikantis šiame straipsnyje dalykų aptarimo strategijos, šiuose samprotavimuose išryškėja problemiškas neaiškumas, kaip traktuoti estetinio sprendinio poziciją – ar jam priskirti sprendinio, t. y. teorijos, vadinasi, ir politiškumo atributo, o tai yra laikyti sprendinį ir socialumo užtikrinimo poliumi ar konceptualizuoti estetiškumo, o tai yra meniškumo, o tai yra ir kūrybiškumo polių. Šis problemiškas momentas išlieka ir tolesniame Jokubaičio svarstyme, nes pereinama prie meno aptarimo, bet šis artikuliuojamas per susilieji- mo su politika perspektyvą, nuolatos siekiant išlaikyti mene glūdinčius kūrybiškumo motyvus, kurie drasko politiškumą šio suliejimo dėka „iš vidaus“. Jokubaitis laikosi tradicinės tezės, kad „politinis gyvenimas prasideda nuo socializacijos“ (Jokubaitis 2005: 133) ir redukuoja meno unikalumą priskirdamas jam socialinę funkciją: „Meno kūriniai atlieka tam tikrą socialinę funkciją vien koordinuodami juos suvokiančiųjų žmonių jausmus. Jie sukuria bendras emocijas, sentimentus ir vaizdinius, kurių pagrindu vėliau gali būti formuojamas socialinio, kultūrinio ir politinio veiksmo bendrumas. Menai vienija visuomenės ir siūlo jų solidarumui formuoti svarbius kljus. Meninės kūrybos pasaulis – muzika, teatras ar literatūra – moko žmones būti kartu, dalytis tam tikrais bendrais jausmais, sentimentais ir išgyvenimais. Tai turbūt viena galingiausių iš biologiskai

nepaveldėtų, bet išugdytų žmogiškosios empatijos formų. Menas leidžia sukurti jokiomis kitomis priemonėmis nesukuriamą emocijų, vaizdinių ir išgyvenimų bendrumą“ (Jokubaitis 2005: 189). Ši citata leidžia suprasti, kad Jokubaičio mintis yra absoliučiai priešingas teorinis judesys nei Platono ir Aristotelio, nes, pastarųjų manymu, menas ir yra tai, kas negali laiduoti socialumo santykio sukūrimo, nors galbūt dalinėmis formomis galėjo padėti išlaikyti socialumo susiklosčiusias plotmes. Jokubaičio priskiriamas menui vaidmuo žmonių socialinių santykių plotmėje suponuoja radikaliai skirtingą nei Platono ar Aristotelio bendrumo sampratą, o taigi ir socialumo supratimą, nes graikų filosofų artikuluotas bendrumas kaip laisvų ir *autonomiškų* individų sambūris yra pakeičiamas į bendros jaunos ir vaizdinių tinklą, kuriame individų skirtis yra nebesvarbi arba atlieka antrinį vaidmenį, o tokioje išeities pozicijoje yra redukuojami socialumui rasti būtini elementai: individų priešprieša; skirtingų pozicijų situacija ir pratęsimo, o taigi absoliutaus nesuredukojamumo momentas. Šios poleminės pastabos išveda tolesnį svarstymą į kūrybiškumo ir į jo meninės raiškos artikuliacijos dalį.

Kūrybiškumo kryptis: ribos įveika (A. Artaud)

Kalbant apie kūrybiškumą, taikytina tokia pati strategija kaip ir pirmuoju atveju, kalbant apie socialumą, t. y. keltinas klausimas: kokioje plotmėje kūrybiškumas skleidžiasi patogiausiais analizei būdais ir raiškos formomis? Jei artikuluojant socialumo dėmenis buvo pasirinkta politinė plotmė, tai teigtina, kad, siekiant aiškiai suprasti kūrybiškumo skirtį nuo socialumo, verta rinktis plotmę, kurioje kūrybiškumo koncentracija yra didžiausia ir ši plotmė minimaliu santykiu yra kontaktuojanti su bendruomene, vaizdžiai kalbant, yra „minimaliai užsikrėtusi socialumu“. Toks iškeltas teorinio svarstymo imperatyvas suponuoja rinktis meninės kūrybos plotmę, ieškant ribinės jai atstovaujančios figūros. Atsižvelgiant į sankabą su mąstymo ir kultūros tradicija, kuri buvo svarbi socialumo artikuliacijoje, pasirinktinai teatro menas, o atsižvelgiant į įtaką dabarties teatro raidai ir būviui⁴ bei turint omenyje, kad radikaliausios raiškos formos gryniausiu modusu svarstant tampa geriausiu pavyzdžiu suprasti probleminį lauką, aptartinas meninės kūrybos pavyzdys, atlikėjas ir

⁴ Lietuvoje tai galima sieti su Oskaro Koršunovo paskutinių metų kūrybinių intencijų deklaracijomis, „Atviro rato“ ar aktorių ansamblio „Degam“ atsiradimu, o visame kultūros pasaulyje geras pavyzdys gali būti DOT 504 kūrybinis projektas. Čia tik keli fragmentiškai pateikti konkretūs pavyzdžiai.

teoretikas – Antoninas Artaud. Dar vienas sutvirtinantis pasirinkimą argumentas galėtų būtų vedama paralelė tarp Artaud tekstuose, kurie skirti kino kūrybos kriterijams aptarti, randamos dabartinėje vizualinės kultūros amžiuje 3D virsmu bandomos išpildyti pagrindinės Artaud tezės, teigiančios, kad siekiant atlikti kūrybinį aktą reikia išpildyti vieną svarbiausių – meninės kūrybos imperatyvą – peržengti/sugriauti/pralaužti/panaikinti ribą tarp scenos ir žiūrovo (Artaud 1999: 72; Apto 1988: 185). Meninis kūrinys yra tiek meninės Everesto viršūnės artumoje, kiek jis sugeba vykdamas įsteigti vientisą/neatskiriama/aktyvią erdvę. Ši Artaud suformuluota tezė apie meninio kūrinio svarbiausią tikslą ir jo vertinimo kaip kūrinio pagrindinį kriterijų yra pagrindinė tezė, kurios laikantis ji artikuliuotina kūrybinio turinio aspektu su siekiu demarkuoti paties kūrybiškumo bruožus.

Iš šios suformuluotos pagrindinės tezės – ribos panaikinimo siekio, apibūdinančios Artaud kūrybos intenciją, pozicijos, pastebėtinas kitas glaudžiai su ja besisiejantis imperatyvas, iš kurio išplaukia tolesnės pasekmės meninio veiksmo erdvėje – dalyvavimas. Visi minimi dalykai siekiant iškelti kūrybiškumo unikalumo faktorius problemiška artikuliuotini iš aiškios, visus aptartus dalykus susiejiančios, Artaud supratimo prielaidos „Aš visiškai aiškiai matau tai, kas egzistuoja, o tai, kas neegzistuoja, jei šis dalykas mano lemtis, aš sukursiu“ (Apto 2006a: 131). Siekiant pagrįsti arba atmesti šį teiginį ir suprasti, kokį probleminių rakursą atskleidžia šis, ribos panaikinimo, o kartu dalyvavimo, sukūrimo ko nėra, atmetant aiškumą kas yra, momentas, būtina paanalizuoti paties meninio kūrinio struktūrą ir jam keliamus reikalavimus.

Artaud dalį savo kūrybinės veiklos susiejo su kinu. Analizuodamas kino situaciją Artaud pastebi, kad tuometinis kinas (kalbama apie 3-įjį XX a. dešimtmetį) yra atsidūręs priešais dvi alternatyvas: „grynojo kino“ – abstrakčių formų kūrimo ir vaizdavimo⁵, t. y. judėjimo link „kūrybos tik sau“, arba sukimo į kūrybos vyksmą naikinančio ir paliekančio vaizdinio pusę, kuris bet kuria kaina siekia perkelti į kalbą psychologizuotas kasdienio gyvenimo situacijas atvaizdavimo principu⁶. Tačiau Artaud teigia, kad kinui, kaip menui, netinka nei viena, nei kita kūrybinė alternatyva ir tam, kad galima būtų kiną vadinti menine kūryba, būtina kurti tokius filmus, kurie atsiranda tokioje kūrybinėje situacijoje, kai ieškoma

⁵ Tokios alternatyvos išpildymo puikus pavyzdys galėtų būti Dereko Jarmano filmas „Bleu“.

⁶ Serialai yra šios alternatyvos išpildymas.

grynai vizualinės situacijos, kurioje dramatismas pasirodo iš susidūrimų, skirtų tik akims, bet yra apvelkamas verbalinės emocijos rūbu, be jokios žmogiškos psychologizacijos. Šis Artaud bandymas nužymėti kūrinio iškilimo situaciją yra ta mąstymo pastanga, kurią Merabas Mamardašvilis išvelgė mąstydamas apie Artaud metafiziką „Aš jį sutikau būtent čia, tame dalyke, kuris dabartyje daugumos labai jautriai priimamas – minties vyksmo procese ir mąstytojo situacijoje šiuolaikinėje kultūroje“ (Мамардашвили 1992: 375), ir tiek savo mąstymo, tiek Artaud kūrybiniam judesiui priskiria esminį metafizikai bruožą, minties kilties bruožą, kurį gruzinių kilmės filosofas taip apibrėžia: „galima negalimybė arba negalima galimybė“ (Мамардашвили 1992: 376). Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į pačią kilties situaciją/vietą/momentą – negalimybės teritoriją. Jokios mistinės reikšmės šioje teritorijoje nėra: Artaud teigia, kad kinas atsiranda visų pirma kaip žaismė su paviršiumi, su tikrovės odos epidermiu (Апро 1988: 185), bet to, kad kinas žaidžia ne su tuščiu turiniu, o su „pačiu materialumu, dėka jis sukuria situacijas, kurios atsiranda iš paprasčiausio daiktų, formų susidūrimo metu vykstančio atstūmimo arba pritraukimo. Kinas neatsiskiria nuo gyvenimo, jis kaip tik iškelia pirminius daiktų sąryšius“ (Апро 1988: 186). Kyla probleminis klausimas: kokių pagrindų/kokio postūmio dėka gali atsirasti tokio pobūdžio kinematografinė kūryba? Artaud atsakymas atveria tolesnio svarstymo perspektyvą: „aptarta išraiškos forma geriausiai pasirodo tikrovės konvulsijose ir traukuliuose bei atrodo tarsi būtų iki ribos privestos dvasios klyksmas ironijos būdu atliekant savinaikos judesį“ (Апро 1988: 186). Koks savinaikos aktas Artaud yra fiksuojamas ir kokia tikrovė pasakėta konvulsijose ir traukuliuose? Anot Mamardašvilio, toks radikalus Artaud siekis jį atvedė prie kūrybinio proceso atsiradimo išgryninimo, tačiau tuo pačiu metu toks individo veikimo būdas yra jo paties egzistencijos nuolatinė griūtis, kuri paties Artaud terminais apibūdinama, kaip „<...> avortement“, kas apytiksliai išvertus į rusų kalbą būtų „abortiniai gimdymai“. Būties abortai, minties abortai, kurie duotuoju atveju yra tikri abortai. Yra dirbtiniai abortai, tačiau šie tikri. „L'existence avortée“ – abortinis egzistavimas“ (Мамардашвили 1992: 382). Šis „abortinis egzistavimas“ aiškiai atskleidžia Artaud radikalią pastangą kūrybos pasekmes, kurios kelia klausimą apie tokio „abortinio gimdymo“ metu atsiradusio kūrinio egzistavimo statusą, kas šiame straipsnyje yra bandoma artikuliuoti kaip „minimaliai socialumu apkrėstas meno kūrinys“, ir apie paties gimdančiojo/kuriančiojo situaciją šio proceso metu. Artaud taip nužymi socia-

linio santykio rakursu šią situaciją: „Aš visada, bandydamas egzistuoti, kovojau, bandžiau taikytis prie formų (įvairiausių formų) beprotiško egzistavimo vaiduoklio, kurį į pasaulį atneša tikrovė“ (Arto 2006a: 132). Beprotiška laikysena kūrybą griaunančios tikrovės apsuptyje arba vidiename gyvenime uždarančios pastangos įgyvendinimas. Jacques'as Derrida šiame Artaud judesyje išvelgė metafizikos radikalizavimo pastangą, nes „<...> argi jo projektas nenurodo (panaikindamas kūrinį ir ribą, o taigi ir istoriškumą) į pačią beprotybės esmę? Tačiau ši beprotybė, kaip neatskiriama gyvenimo ir istorijos, kurioje nėra skirties, metafizika, kaip teiginio „aš kalbu virš istorijos (čia guli)“ metafizika, gestu, kuris nebuvo susijęs su jokia kita metafizika, tvirtai demaskuodavo kitą beprotybę, kuri buvo metafizika gyvuojanti skirties, metaforos ir kūrinio dėka, tai yra atsiskyrimo dėka ir niekada nesusimaišydavo ir nesutapdavo šios dvi metafizikos, nes nebuvo sumaišomos jų esmės“ (Деррида 2007: 311). Mamardašvilio ir Derrida teiginiai nurodo į savotišką Artaud pastangų išsipildymą, į beprotybės metafiziką, kuri gali išsipildyti, žvelgiant iš socialumo faktoriaus pozicijos, kaip solipsistinis būvis.

Ar meninio kūrinio struktūrinė sandara kituose, teatrinei kūrybai skirtuose, Artaud tekstuose patvirtina ryškėjantį kūrybos kaip solipsizmo/beprotybės metafizikos išeities pozicijoje „abortinio kūrinio gimdymo“ vyksmą? Artaud konstatuoja, kad su Vakarų teatru yra nutikę netoleruoti ni dalykai, iškraipę visą teatrinės kūrybos esmę – į antrą vietą nustumta teatrinė specifika, t. y. tai, ko neįmanoma išreikšti kalba, žodžiais. Todėl būtina sugrąžinti į kūrinio centrą erdvės poeziją, suteikti, kaip sako Artaud, teatrui metafizinę plotmę, kurios išraiška ir yra poetinis sluoksnis, gimstantis spontaniškame kūrybos kvaitulyje, savo gyvybiškumą semdamasis iš grumtynių su scena tiesiogiai (Artaud 1999: 35). Po šių probleminių laukų artikuluojančių teiginių, atveriančių kūrybiškumo ir socialumo santykio lauką, kalbėdamas apie socialumą, kaip jis artikuluotas šiame straipsnyje, supančią išraišką, Artaud skelbia „O aš manau, kad dabartinis visuomenės socialinis būvis yra neteisingas ir jį reikia iš pagrindų sugriauti. Gal ir galėtų tuo susirūpinti teatras, bet dar geriau būtų pasiūlyti patrankas“ (Artaud 1999: 36). Kūryba yra maža patrankėlė prieš socialinę sandarą. Kodėl? Derrida tiksliai fiksuoja Artaud veiklos tikslą, kuris laikantis maksimaliai įmanomos kūrybinės pozicijos, kuri šiame tyrime artikuluota kaip solipsistinė metafizika, sandūroje su socialumo raiška tampa siekiu „Sugriauti vienu mostu viską palaikančią metafiziką, religiją, estetiką ir t. t. bei tokiu būdu atverti pasaulio pavojingumą, ku-

riame maskavimo struktūros nebesuteikia jokio prieglobsčio“ (Деррида 2007: 287). Toks menininko kūrybinis išsipraudimas į socialinį pasaulį jį sprogdina, nes yra, Artaud žodžiais tariant, šio menininko savyje atvertos tuštumos, Niekio rastos kaip atspiriančios pozicijos, grįžimas į supantį pasaulį, nes jų atvėrimas/suradimas/sukūrimas neleidžia menininkui nurimti dėl nuolatinio šios tuštumos, Niekio, užsipildymo kokiomis nors būties formomis (Apro 2006b: 75). Poezija, kurios reminiscencijos tampa esminė žiaurumo/metafizinio/atnaujinto/tikro teatro sudedamoji, anot Artaud, yra „...anarchiška, nes ji kvestionuoja kiekvieną daikto ryšį su kitu daiktu ir kiekvieną formos ryšį su jos reikšme. Ji anarchiška ir todėl, kad atsiranda iš netvarkos, priartinančios mus prie chaoso“ (Artaud 1999: 37). Chaosas ir socialumas?

Paskutinis akcentas, aiškinantis, ar Artaud išlieka nuoseklus savo apmąstymuose teigdamas kūrybiškumo kiltį iš maksimaliai įmanomos solipsistinės laikysenos, sietinas su paties mąstymo traktavimo artikuliacija. Tam, kad žmogaus mąstymą ištiktų mintis, Artaud konstatuoja, jog būtinas toks teksto poveikis, kai suvokiama, kad aplink tave yra suplėšyta atmosfera ir sukuriama apgaubianti tuštuma (Apro 2006b: 70). Mamardašvilis, teigdamas skirtingą minties atsiradimo situaciją „Yra mintis su ketinimais, bet yra ir mintis – įvykis. Tai skirtingi dalykai“ (Мамардашвили 1992: 383), priskiria Artaud pozicijai *minties-įvykio* atvejį. Artaud aiškiai ir tiksliai įvardija, kokia tokių *minčių-įvykių* situacijoje pasekmė kyla kūrybiškumo akte: „<...> užklumpa suvokimas, kad protingumas tik plati galimybė ir kad ji gali būti prarasta, bet ne kaip išprotėjusio, kuris gali būti sulygintas su mirusiu, bet kaip pasinėrusio į gyvenimą stačia galva ir betarpiškai alsuojančio bei kvėpuojančio protinumu (Apro 2006b: 72). Tokiu būdu protingumo perteklius ir betarpiškas jo užkratas, vedantis į išprotėjimą, nukreipia į vidujybę, o vidujybės patirtis leidžia aiškiai suvokti, kad žmogaus centre plyti tuštuma, taigi meninės kūrybos siekius užtikrinti ir įgyvendinti gali tik individas, kuris šią veiklą kildina iš tokios egzistencinės situacijos: „Aš aiškiai žinau, kad šis pasaulis neegzistuoja, aš žinau būtent kaip jis neegzistuoja“ (Apro 2006a: 131). Derrida šį kūrybiškumą ir jo vietą individe, analizuodamas Artaud veiklą, vadina „grynuoju subjektu“, iš kurio pozicijos yra griauinama tradicinė metafizika, taigi, anot Derrida, tokioje situacijoje menas yra galimas tik kaip neturintis kūrinio, kaip žiaurumo teatro įkūnijimas be paties kūrinio, o taigi menas tampa gyvenimu (Деррида 2006: 297–298). Kokia gali būti egzistencinė stovėseną, jei kūrinio struktūros aptartyje

konstatuota, jog esminė kūrinio kryptis įkūnyti/įmedžiaginti/įjuslinti, o taigi ir sunaikinti pačią kūrinio išraišką? Anot Artaud, neegzistuoja dieviškos kūrybos ar kokios nors kitos kreacionistinės sandaros pasaulis, nes gyvuliškumas yra primestas, todėl tiek jis, tiek protingumas veda į vidujybę, o kūrybiškumas pasirodo kaip tokio, vidujybėje besilaikančio, individo pirminis veiklos aktas, išlaikantis abi plotmes, kurios atskyrus jas yra įvardytinos – *solo in ipse*. Konstatuotina ir apibendrintina: kūrybiškumas kyla iš gyvūniškos vidujybės arba protingumo perviršio, kurie konkretaus individo situaciją apibūdina kaip solipsistinę poziciją, taigi atitvertą neperžengiama siena kitam.

Išvados

1. Socialumo profilių analizė leidžia išskirti jo bruožus, kurie formuluotini apimant viena teze, kaip toks socialumo apibrėžimas – socialumas atsiranda individų, turinčių aiškių esamybės apibrėžtį, sandūroje, kaip skirtingų interesų derinimo laukas, kuriam būdinga formų kaita ir turinio išlaikymas.

2. Kūrybiškumo artikuliacijos analizė leidžia teigti, kad jis kyla iš maksimaliai įmanomos solipsistinės individo pozicijos ir toks veikimo aktas suponuoja bet kokių saitų ir struktūrų griovimą.

3. Kūrybiškumas ir socialumas kyla iš absoliučiai skirtingų pamatų – pirmasis iš maksimaliai solipsistinės, o antrasis iš minimaliai intersubjektyvios pozicijos. Tačiau gryni/idealūs dalykai egzistuoja tik samprotavimo lygmenyje, o gyvenimas vyksta vidutiniškoje kasdienybėje, kurioje tiek kūrybiškumas, tiek socialumas pasirodo su vienas kito atributais, todėl nuolatos suponuojant artikuluotą skirties momentą tarp kūrybiškumo ir socialumo sudaromos sąlygos aiškioms ir kryptingoms šių susipynimo analizėms.

LITERATŪRA

- Aristotelis (1997). *Politika*. Vertė M. Strockis. Vilnius: Pradai/ALK.
Artaud A. (1999). *Teatras ir jo antrininkas*. Vertė D. Linčiuvienė. Vilnius.
Jokubaitis A. (2005). *Trys politikos aspektai: praktika, teorija, menas*. Vilnius: VUL.
Mickūnas A. (2007). *Demokratija šiandien: straipsniai ir esė*. Vertė R. Kalinauskaitė, G. Milašius, I. Tatolytė, N. Vasiliauskaitė. Vilnius: Versus aureus.
Арто А. (1988). Кино и реальность. *Немое кино*. Москва: Искусство, с. 182–186.
Арто А. (2006a). *Гелиогабал*. Тверь: Митин.
Арто А. (2006b). Нервометр. *Locus Solus*. Санкт-Петербург: Амфора, с. 70–78.

Деррида Ж. (2007). Вкрадчивое слово. *Письмо и различие*. Москва: Академический проект, с. 277–320.

Мамардашвили М. (1992). Метафизика Арто. *Как я понимаю философию*. Москва: Прогресс, с. 375–387.

Пятигорский А. (2007). *Что такое политическая философия: размышления и соображения*. Москва: Европа.

FROM PERSPECTIVE OF DIFFERENCE: INCOMMENSURABILITY OF CREATIVITY AND SOCIABILITY

Virginijus Gustas

Summary

This article aims to articulate difference between creativity and sociability. The effort of articulation of the difference faces a problem of identity, therefore the strategy of the analysis is based on the method of indirect access to these subjects of analysis. Moreover, it can be said that consideration of “subject” implies assumptions of a theological discourse in a sense of “undeniable truth”. Therefore problem fields that are very little related among themselves in creativity and sociability are chosen for the analysis: political field of sociability and art creativity. This research draws attention to the relevant problems of contemporary philosophical thought; these problems are related with tradition and the Lithuanian context.